

Hüquqi dövlət quruculuğu və Azərbaycan ədliyyəsi

Hər bir dövlətin müstəqilliyini şərtlən-dirən, onu əbədləşdirən amillər, ilk növbədə, qanunların aliliyinin təminatından, məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsi keyfiyyətindən, ədalət mühakiməsinin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasından asılıdır. İnkişaf etmiş demokratik ölkələrin təcrübəsi də göstərir ki, ictimai-siyasi həyatın bütün sahələri üzrə hüquqi bazanın möhkəm təməllər üzərində qurulması, ədalət prinsiplərinə ciddi şəkildə riayət olunması həmin dövlətdə sabitliyin, vətəndaş həmrəyliyinin və dinamik iqtisadi inkişafın başlıca təminatlarından biridir.

Dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolunda inamlı addımlar atan Azərbaycan Respublikasında cəmiyyətin təkamül sistemini, dövlət idarəçilik mexanizmlərinin səmərəli fəaliyyətini tənzimləyən qanunların müasirləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi davamlı prosesə çevrilmişdir. Xüsusilə ötən 25 ildə respublikanın demokratikləşmə, insan hüquq və azadlıqlarının təminatı sahəsində yüksək nailiyyətlər qazanması da bilavasitə mülki cəmiyyət quruculuğuna hesablanmış ədliyyə və məhkəmə-hüquq islahatlarının respublikanın sosial-iqtisadi inkişaf dinamikası ilə uzlaşdırılması nəticəsində mümkün olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanaraq 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası dövlətimizin tarixində hakimiyyət bölgüsü prinsipini, demokratik-hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunun hüquqi əsaslarını, insan hüquq və azadlıqlarının qeyd-şərtsiz təmin olunmasının bünövrəsini qoymuşdur. Konstitusiyanın qəbulundan sonra respublikada ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edən məhkəmə-hüquq islahatları ilə yanaşı, ədliyyə orqanlarının fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətində də mühüm addımlar atılmışdır. Bu mərhələdən davamlı olaraq aparılan islahatlar respublikamızın dövlət quruluşu sistemində ədliyyə orqanlarının layiqli yerinin müəyyənləşdirilməsi, onun statusunun, fəaliyyət prinsiplərinin, səlahiyyət dairəsinin və vəzifələrinin qanunvericilik qaydasında təsbit edilməsi məqsədinə yönəlmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev ədliyyə orqanlarının dövlətin hüquq sistemindəki müstəsna yerini və rolunu nəzərə alaraq onun tarixi təməl və mütərəqqi ənənələr əsasında inkişafını təmin etmişdir. Ədliyyə işçilərində mənəvi stimül yaradılması və tarixi irsin qorunması məqsədilə ulu öndərin 11 noyabr 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ədliyyə Nazirliyinin Əsasnaməsinin təsdiq edildiyi gün — 22 Noyabr — Ədliyyə İşçilərinin Peşə Bayramı günü elan edilmişdir.

Bu günlərdə yaranmasının 100-cü ildönümünü qeyd edən Azərbaycan Ədliyyəsi Cümhuriyyətin yadigarı olaraq şərəfli və zəngin inkişaf yolu keçmiş, fəaliyyətində hüququn aliliyini, dövlətin və xalqın mənafeyini uca tutmuş, qanunçuluğun cəmiyyət həyatının bütün sahələrində tətbiqi üçün əzmlə çalışmışdır. Hüquqi dövlətin formalaşdırılması baxımından ədliyyə orqanlarının fəaliyyətini zəruri hesab edən Cümhuriyyət höku-

məti elə ilk gündən bu istiqamətdə mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir. 28 may 1918-ci il tarixdə - məhz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıldığı gündə Ədliyyə Nazirliyi təsis edilmiş və Xəlil bəy Xasməmmədov bu posta təyin olunmuşdur. Nazirlər Şurasının qərarı ilə 1918-ci il oktyabr ayının 1-də Bakı dairə məhkəməsinin və onun tərkibində prokurorluğun fəaliyyəti bərpa edilmiş, noyabrın 14-də Azərbaycan məhkəmə palatasının Əsasnaməsi, 22-də isə Ədliyyə Nazirliyinin Əsasnaməsi və ştat cədvəli təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan ötən əsrin sonlarında dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən və ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın istəyi ilə ölkə rəhbərliyinə qayıdıandan sonra ədliyyə orqanlarının işinin müasir tələblər səviyyəsinə qaldırılması üçün əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ədliyyə Nazirliyinin üzərinə yeni mühüm vəzifələr qoyulmuş, onun cəmiyyətdə rolu və əhəmiyyəti artırılmışdır. Nazirlik dövlətin hüquq siyasətini həyata keçirən əsas orqanlardan birinə çevrilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin "İslah-əmək müəssisələrində və istintaq təcridxanalarında qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, cəzaların icrasının təmin edilməsi və hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə dair tədbirlər haqqında" 1999-cu il 11 fevral tarixli, "Azərbaycan Respublikasında hüquqi islahatların həyata keçirilməsi, məhkəmələrin, islah-əmək müəssisələrinin və istintaq təcridxanalarının işinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar əlavə tədbirlər haqqında", eləcə də "Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin istintaq təcridxanalarının Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin tərkibinə verilməsi haqqında" 1999-cu il 9 oktyabr tarixli fərmanları respublikamızda ədliyyə sahəsində köklü islahatların aparılmasında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Cəzaçəkmə müəssisələrinin, istintaq təcridxanalarının Ədliyyə Nazirliyinin tərkibinə verilməsi MDB məkanında ilk dəfə məhz Azərbaycanda həyata keçirilmişdir. Bununla da Azərbaycanda vahid islahat-sir siyasətinin gerçəkləşdirilməsi, istintaq təcridxanalarının və cəzaçəkmə müəssisələrinin fəaliyyətinin Avropa Şurası standartlarına uyğunlaşdırılmasına təkan verilmişdir.

Son 15 ildə cəmiyyət həyatının ən müxtəlif sahələrində islahatları yüksək dinamizmle davam etdirən dövlət başçısı İlham Əliyev ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi və bu orqanın cəmiyyətin hüquq sistemindəki yerinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə bir sıra zəruri fərman və sərəncamlar imzalamışdır. Dövlət başçısının 2006-cı il 18 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə" Ədliyyə Nazirliyinin normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məqsədi daşımış, mühüm əhəmiyyətə malik bu sənədlə ədliyyə orqanlarının yeni fəaliyyət istiqamətləri, hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Yeni Əsasnamə ilə Ədliyyə Nazirliyinə həmçinin, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğun olmayan normativ xarakterli aktlarının qüvvədən düşməsi, yaxud onlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı müvafiq orqanlar qarşısında məsələ qaldırmaq hüququnun verilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əsasnamədə həmçinin, Ədliyyə Nazirliyinə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının həyata ke-

çirilməsinin təmini, onların pozulmasının qarşısının alınması kimi mühüm vəzifələrin həvalə edilməsi ölkədə hər bir fərdin mənafeyinə xidmət edən liberal ruhlu islahatların davamı kimi təqdirəlayiqdir.

Azərbaycan Prezidentinin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclisin 26 may 2006-cı il tarixli iclasında qəbul edilmiş "Ədliyyə orqanlarında qulluqçəmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu isə ədliyyə strukturlarında qulluqçəmə qaydalarını və şərtlərini, bu orqanların işçilərinin hüquqi vəziyyətinin əsaslarını müəyyən etmişdir. Qanunda ədliyyə işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, maddi təminatının möhkəmləndirilməsi kimi vacib məqamlar əksini tapmışdır. Qanunun 2-ci fəslə ədliyyə orqanlarına qulluğa qəbul, işçilərin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Burada müvafiq vəzifənin tələblərinə uyğun peşə hazırlığına malik olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəffaflyq təmin edilməklə müsabiqə və ya müsahibə əsasında ədliyyə orqanlarına qulluğa qəbul edilmək hüququ təsbit edilmişdir. İlk dəfə ədliyyə orqanlarına qəbul edilən şəxslər üçün stajorluq və sınaqçəmə müddəti, həmçinin işə başlamamışdan əvvəl Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağı önündə andiçmə nəzərdə tutulmuşdur.

Ədliyyə orqanlarını zəruri peşəkarlığa, sağlam mənevyyata, yüksək hazırlığa malik işçilərlə möhkəmləndirmək, onların təşəbbüskarlıq və təşkilatçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək, zəruri kadri ehtiyatı formalaşdırmaq da əsas məqsədlərdən olmuşdur. Bu sahədə ilk addımlar 2004-cü ildə atılmış, nazirliyin tibb, penitensiar və əhəlinin dövlət reyestri xidmətlərinə vakant vəzifələrə işə qəbulun açıq müsabiqə əsasında keçirilməsinə başlanılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Ədliyyə orqanlarının inkişafı haqqında" 17 avqust 2006-cı il tarixli fərmanı da Ədliyyə Nazirliyinin fəaliyyətinin yeni dövrün tələbləri səviyyəsində təşkil baxımından bir sıra yeni idarələrin yaradılmasını nəzərdə tutmuşdur. Fərman əsasında, həmçinin bölgələrdə regional ədliyyə şöbələrinin və rayon (şəhər) qeydiyyat şöbələrinin yaradılması yerli əhəlinin bu orqanlara müraciət imkanlarını asanlaşdırmışdır.

Dayanıqlı dövlət hakimiyyətinin vacib şərtlərindən biri vahid hüquq məkanının yaradılmasıdır. Vahid hüquq məkanı dövlətin ərazisi çərçivəsində hüquqi qüvvəsi nəzərə alınmaqla tətbiq edilən və bir-birinə uyğun bütün hüquq normalarının məcmusudur. Vahid hüquq məkanının təmin edilməsi kimi mühüm vəzifə isə əsasən, Ədliyyə Nazirliyinin üzərinə düşür. Bu sahədə fəaliyyət hazırlanan normativ-hüquqi və normativ aktların layihələrinin mövcud qanunvericiliyə uyğunluğunun təmin edilməsində və beynəlxalq müqavilə layihələrinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğunluğu və onların hüquqi qüvvəsi məsələləri üzrə rəylərin verilməsində, qüvvədə olan normativ-hüquqi aktların yeni qəbul olunmuş qanunlara uyğunlaşdırılması barədə təkliflər hazırlamasında ifadə olunur. Son illərdə nazirlik tərəfindən 5000 mindən çox fərmanın və digər sənədlərin layihələrinə rəy verilmişdir.

Həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatları sırasında, ilk növbədə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixdə imzaladığı Azərbaycan

Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında" qanunun tətbiqi barədə Fərmanın əhəmiyyəti xüsusi önə çəkilmişdir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı şəraitində əhaliyə göstərilən hüquqi yardımın yüksəldilməsi, habelə ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə imzalanmış həmin fərmanla Bakı, Gəncə, Şirvan, Şəki və Sumqayıt şəhərlərində (rayon) regional apelyasiya məhkəmələri, habelə Bakı, Şəki və Sumqayıtda inzibati-iqtisadi məhkəmələr yaradılmışdır. Bu addım ilk növbədə ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, məhkəmələrinə inamın artırılması, məhkəmələrə müraciət imkanlarının asanlaşdırılması, onların fəaliyyətində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, məhkəmə aparatlarının strukturunun və işinin daha optimal şəkildə qurulması və digər prinsipial məsələlərin həllinə yönəlmişdir.

Məhkəmə fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyə 22 iyun 2010-cu il tarixdə edilmiş dəyişikliklər, habelə məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə dövlət başçısının 2010-cu il 15 iyul və 9 avqust tarixdə imzaladığı fərmanlar ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması baxımında əhəmiyyətli olmuşdur. Bu tədbirlər nəticəsində əhəlinin məhkəmələrə müraciət imkanlarının asanlaşdırılması məqsədilə ölkənin əlavə dörd bölgəsində ağır cinayətlər məhkəmələrinin təsis edilməsi, dövlət orqanları tərəfindən insan hüquqlarına ciddi əməl olunmasının təmini məqsədilə ilk dəfə olaraq yeddi bölgədə inzibati-iqtisadi məhkəmələrin yaradılması, hərbi məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, habelə hakim ştatlarının sayının daha 25 faiz artırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Ağır cinayətlər, inzibati-iqtisadi və hərbi məhkəmələrin fəaliyyətə başlaması üçün qısa müddətdə mühüm təşkilati tədbirlər həyata keçirilmiş, 2011-ci ilin yanvar ayından 12 yeni regional məhkəmə fəaliyyətə başlamışdır. Son 10 ildə ölkədə 20-dək yeni regional məhkəmənin yaradılması, o cümlədən apelyasiya, ağır cinayətlər və inzibati-iqtisadi məhkəmələrin fəaliyyətə başlaması, məhkəmə aparatı işçilərinin sayının 75 faiz artırılması, hər bir hakimə köməkçi ştatının ayrılması həyata keçirilən islahatların səmərəliliyini göstərir.

Ədalət meyarının hər bir cəmiyyətdə bərqərar olması, uca tutulması tarixən qanunçuluğun keşiyində dayanan, hüququn aliliyini rəhbər tutan səlahiyyət sahiblərinin, ilk növbədə, insan taleyi ilə bağlı qərar qəbul edən hakimlərin fəaliyyətindən asılı olmuşdur. Son illər Hakimlərin Etik Davranış Kodeksinin qəbul edilməsi, məhkəmə hakimiyyətinin hazırlıqlı və mənəvi cəhətdən saf hakimlərlə kompleksləşdirilməsi üzrə tədbirlərin davam etdirilməsi, bütün məhkəmələrin tərkibinin təzələnməsi məhz bu reallıqlarla şərtlənmişdir. Son illərə qədər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində özünü göstərən əsas problemlərdən biri də məhz məhkəmələrdə hakimlərin sayca azlığı idi. Məhz bu səbəbdən də bəzən hakimlərin baxdığı işlər üzrə məhkəmə araşdırması səthi olur, vaxtın azlığı tam və obyektiv məhkəmə araşdırmasının aparılmasına imkan vermirdi.

Hakimlərin sayının artırılmasını nəzərdə tutan bu və digər fərmanların icrası ilə bağlı son illər Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər ha-

kim vəzifəsinə seçkilərin tamamilə azad və ədalətli keçirilməsinə, bu məsul vəzifəyə ən layiqli insanların seçilməsinə xidmət etmişdir. Ümumilikdə, həmin dövrdən son illərədək çoxmərhələli seçim prosedurlarında, o cümlədən test, yazılı və şifahi imtahanlarda müvəffəqiyyət qazanmış 400 nəfərədək namizəd hakim vəzifəsinə təyin olunmuşdu. Xüsusi qeyd etmək istərdik ki, son illər ərzində ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılmasında məhkəmə infrastrukturunun müasirləşdirilməsinin rolu nəzərə alınaraq bu sahədə irimiqyaslı işlər görülür, məhkəmə hakimiyyətinin yüksək statusuna uyğun olan yeni məhkəmə binaları tikilib istifadəyə verilir. Dünya Bankı ilə həyata keçirilən "Ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində rayon məhkəmələri üçün müasir tələblərə cavab verən yeni inzibati binalar inşa edilmişdir.

Məhkəmə-hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi bu sahədə yeni iş üsul və vasitələrinin, innovativ yeniliklərin tətbiqini zəruri edir. Elektron xidmətlər, eyni zamanda, məhkəmə orqanları ilə vətəndaşlar arasında bərbəzə təması minimuma endirməklə, neqativ hallara şərait yaradan halları aradan qaldırır, elektron xidmətin genişləndirilməsi korrupsiyaya qarşı mübarizədə əhəmiyyətli tədbirlərdən birinə çevrilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2014-cü il 13 fevral tarixli "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin yaradılması haqqında" Sərəncamı isə bu sahədə ötən illərdən başlanmış işlərin daha da genişləndirilməsinə imkan yaradır. Yeni sistemin tətbiqindən sonra məhkəmələrə müraciətlərin, iddia ərizələrinin, müxtəlif məhkəmə instansiyalarına şikayətlərin elektron formada qəbuluna imkan yaranmış, nəticədə vətəndaşların şəxsən məhkəmələrə gəlmələrinə, poçt xidmətlərindən istifadələrinə ehtiyac qalmamışdır.

Təsədüfi deyildir ki, Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səməreliliyi üzrə Komissiyası (CEPEJ) son illər öz hesabatlarında Azərbaycanda məhkəmə islahatlarına göstərilən diqqəti Avropa dövlətləri sırasında fərqləndirərək yüksək qiymətləndirmişdir. Azərbaycan məhkəmə sistemindeki nailiyyətlərinə görə Avropa Şurasının "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" müsabiqəsinin mükafatçısı olması da ciddi uğurlardan biri kimi diqqətəlayiqdir.

2018-ci ilin 11 aprel seçkilərinin nəticəsi olaraq Azərbaycan cəmiyyəti uzun illərin sərt sınaqlarından çıxaraq yüksək etimad qazanmış siyasətin davamlılığını təmini, hər bir fərdin perspektiv mənafeyinə hesablanmış siyasi, hüquqi, sosial-iqtisadi, humanitar islahatların ardıcıl şəkildə davam etdirilməsi naminə ciddi siyasi iradə ortaya qoymuşdur.

Həyata keçirilən ədliyyə və məhkəmə-hüquq islahatları deməyə əsas verir ki, hələ 2003-cü ilin prezident seçkiləri ərəfəsində hər bir vətəndaşın layiqli Prezidenti olacağını bəyan etmiş cənab İlham Əliyev bu vədini əməli işi ilə doğrultmuş, cəmiyyətin hüquq sisteminin daha da təkmilləşdirilməsini təmin etmişdir. Bu yüksək diqqət və qayğının nəticəsi kimi, 100 yaşlı ədliyyə və məhkəmə orqanları da davamlı müasirləşmə yoluna qədəm qoyaraq insan hüquq və azadlıqlarının təmini prosesində yüksək fəallıq nümayiş etdirirlər.

Müseiyib BAYRAMOV,
Kürdəmir Rayon Məhkəməsinin sədri.